

KÖK TÜRKÇE YAZILI BELGELERDE YER ALAN UNVANLAR

Bulunduğu günden itibaren üzerinde en çok çalışılan Türkçe kaynakların başında hiç şüphesiz Kök Türk alfabesiyle yazılmış olan metinler gelmektedir. Tabiki bunların önemi Türk tarihi ve kültürü açısından, içerisinde bulunan değerli bilgilerden kaynaklanmaktadır.

Şimdiye kadar yerli ve yabancı birçok araştırmacı Kök Türkçe yazıtları çeşitli yönlerden incelediler. İşte, bu yazıda Türk milletinin en kıymetli hazineleri olan kitabelerde geçen unvanlar üzerinde durmaya çalışacağız.

Daha önce Çin kaynaklarının Kök Türklere ait kısımlarını Almancaya tercüme eden M.T.Liu, bu belgelerden yola çıkarak Kök Türklerde 28 rütbe ve unvan olduğunu söylemesine¹ karşılık, bizim yaptığımız tedkiklerde, bu sayı değişmektedir. Bu arada Türklerdeki unvanlar üzerine yapılmış en geniş çalışmanın da Prof.Dr. A.Donuk tarafından meydana getirilmiş olduğunu da belirtmek isteriz². Ancak sayın Hocamız, *Divanü Lûgat-it-Türk*, *Kutadgu Bilig* gibi baş eserlerin yanısıra pekçok tarihi kaynağı tarayarak kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Aşağıda bu idari ve askeri unvanlarla, rütbelerin hangi metinlerde geçtiğini ve ne manaya geldiklerini açıklamaya çalışacağız:

1-Alp: Yiğit, kahraman, bahadır, cesur, aşırı uzun ve iri boylu, pehlivan manalarına gelmektedir³ ve askeri bir unvandır.

Alp Er (Altın-Köl II)
Alp Er-oglu (Irk-Bitig)
Alp Kögmen (Abakan Yazıtı)
Alp Kuşça Bala (Abakan Yazıtı)
Alp Salçı (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı)
Alp Turan (Barlık I Yazıtı)
Alp Urungu Tutuk (Ça-Kol IV Yazıtı)
Alp Yürek (Çer-çarık Yazıtı)

¹ M.T.Liu, *Die Chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe)*, Buch I, Wiesbaden 1958, s.430.

² A.Donuk, *İdarî-Askerî Ünvan ve Terimler*, İstanbul 1988.

³ *Sejx Sulejman Efendi's Çağataj-Osmanisches Wörterbuch*, Haz. I.Kunos, Budapest 1902, s.10; Abû Hayyân, *Kitâb al-İdrâk li-Lisân al Atrâk*, Haz. A.Caferoğlu, İstanbul 1931, s.3; R.R.Arat, *Kutadgu Bilig İndeksi*, Ankara 1979, s.18; Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. I, s.41; C. II, s.223; C. III, s.65, 2. baskı, Ankara 1985; M.Ergin, *Dede Korkut Kitabı II-İndeks-Gramer*, Ankara 1963, s.14; K.K.Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, Çev. A.Taymas, C. I, 2. baskı, Ankara 1988, s.30.

Atçı Alp Tutuk (Abakan Yazıtı)
Ay Tengride Kut Bolmuş Alp Bilge Kagan (Karabalgasun Yazıtı)
Bilge Alp (Podkunin Yazıtı)
Buyruk Alp Sangun (Podkunin Yazıtı)
Inançu Alp (Altın-Köl II Yazıtı)
Kınçu Alp Çigşi (Terhin Yazıtı)
Körtle Kan Alp Urungu (Elegeş I Yazıtı)
Kutlug Alp (Hoytu-Tamır II Yazıtı)
Ögdüm İni Alp (Ak-Yüs Yazıtı)

2-Alpagu: Kara-Yüs ve Köl Tigin Yazıtında geçen bu unvan savaşı manasına gelmektedir⁴.

3-Apa: Eski Türkçede akrabalık terimi olarak gösterilen⁵ apa, “büyüklik, yaşlılık” da ifade eder. Hem askeri, hem de idari unvanlarda yer alır.

Apa Tarkan⁶ (Tunyukuk Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı)
Beçe Apa İçreki (Miran Metinleri)
Çor Apa (Çakul VI Yazıtı)
Inançu Apa Yargan Tarkan⁷ (Köl Tigin Yazıtı)
Kul Apa Urungu (Miran Metinleri)
Külüğ Apa (Çakul VIII Yazıtı)
Laçin Apa (Ottuktaş III Yazıtı)
On Apa (Gümüş Tabak Yazıtı)
Öz Apa (Tepsey II Yazıtı)
Öz Apa Tutuk (Çigşi Bagatur Yazıtı)
Tör Apa İçreki (Begre Yazıtı)
Yol Apa (Kemçik-Kaya Başı Yazıtı)

4-Ayguç: Ay- fiilinden türemiş idari bir unvandır. Kök Türkçe yazıtlarda Tunyukuk’un unvanı olarak geçer⁸. Ayrıca Uygur Türkçesi ile yazılmış budist metinlerde de bu terimi görmekteyiz⁹.

⁴ S.G.Clauson, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, Oxford 1972, s.128.

⁵ **Kazak Türkçesi Sözlüğü**, İstanbul 1984, s.17; Kaşgarlı Mahmud, **DLTI**, s.86; Yudahin, **a.g.e.**, s.36.

⁶ Tunyukuk’un askeri unvanlarından.

⁷ Köl Tigin’in unvanlarından.

⁸ **Kaganı alp ermiş, ayguçısı bilge ermiş**. Bakınız, **Tunyukuk Yazıtı**, I. Taş, Kuzey tarafı, 29. satır.

⁹ **Ayguç Avluç Tarkan**. Bakınız, Clauson, **a.g.e.**, s.271.

5-Baga: İdari bir unvan olarak gösterilmekte olup¹⁰, bizce “bag” kelimesiyle irtibatlıdır. Buna göre, “baga” kelimesi bir ulus oluşturmuş boyların askeri komutanları için kullanılır.

Boyla Baga Tarkan (Tunyukuk Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)
Bıla Baga Tarkan (Terhin Yazıtı)
Inançu Baga Tarkan (Terhin Yazıtı)
Kutlug Baga Tarkan (Suci Yazıtı)

6-Beg: Hem idari, hem de askeri bir unvandır.

Beg Çor (Talas III Yazıtı)
Beg Er Tengriken (Hangita-Hat Yazıtı)
Beg Inal (Uybat VI Yazıtı)
Bars Beg (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı, Tunyukuk Yazıtı)
Bilge Beg (Hoytu-Tamır IX Yazıtı)
Küd Aruk Beg (Ayna I Yazıtı)
Ur Beg (A-Çor Yazıtı)
Yalsaka Beg (Hoytu-Tamır VI Yazıtı)

7-Bidgüçi Er: İdari bir unvandır. Şine-Usu Yazıtı, güney tarafı, 3. satırda geçen bu unvanın manası “yazıcı, katip”dir.

8-Bilge: hem idari, hem de askeri bir unvandır.

Bilge Alp (Podkunin Yazıtı)
Bilge Ataç (Ongin Yazıtı)
Bilge Çigşi (Çakul I Yazıtı)
Bilge Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı, Tunyukuk Yazıtı, Ongin Yazıtı, Şine-Usu Yazıtı)¹¹
Bilge Kutlug Tarkan Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Tarduş Ulug Bilge Yabgu (Terhin Yazıtı)
Bilge Tarkan Kutlug (Terhin Yazıtı)
Bilge Tay Sengün Tutuk (Terhin Yazıtı)
Bilge Tunyukuk (Tunyukuk Yazıtı)
Çik Bilge Çigşi (Miran Metinleri)

¹⁰ Donuk, **a.g.e.**, s.4; S.Tezcan, Baga’yı “kaplumbaga”daki бага ile birleştirmektedir. Bakınız, S.Tezcan, “Eski Türkçe Buyla ve Baga Sanları Üzerine”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)**, Ankara 1978, s.68.

¹¹ Buradaki “bilge” hem bizim bildiğimiz Bilge Kagan’ın unvanı, hem de bütün kaganların olması gereken bir özelliğidir.

İl Bilge Katun (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı, Terhin Yazıtı)
Kuşladiçi Bilge Tutuk (Abakan Yazıtı)
Kutlug Bilge Sengün (Şine-Usu Yazıtı, Terhin Yazıtı)

9-Bilig: “Bilgi” manasına gelen bu terime Thomsen budistik terminolojiyi göstererek unvan demektedir¹².

Bilig Köngül Sangun (Çikşi Bagatur Yazıtı)

10-Boyla: İdari bir unvandır. Eski Bulgarların arasında da görülen bu unvanın tam karşılığının belli olmadığı söylenmekle beraber, bu unvanın boy yöneticileriyle bir alakası olmalıdır¹³. Mesela, Tunyukuk’u Aşinaların kaganlığın başına yeniden geçmeleri sırasında boyların komutanlığını yapan bir şahıs olarak düşünebiliriz. Bunun gibi, Suci Yazıtında geçen Boyla Kutlug Yargan da, Kırgız boylarının idarecisi olabilir.

Boyla Baga Tarkan (Tunyukuk Yazıtı)
Boyla Kutlug Yargan (Suci Yazıtı)

11-Bögü: Esrarlı bir ruhaniyet ile akıllı ve büyücü manasına gelen, erkek kamlara verilen¹⁴ idari bir unvan olabilir.

Bögü Kagan¹⁵ (Tunyukuk Yazıtı)
Bögü Tarkan (Elegeş III Yazıtı)

12-Böke: Askeri bir unvan olup, “savaşçı, güreşçi” anlamındadır¹⁶.

Böke Tutam (Terhin Yazıtı)

13-Buyruk: Buyurmak fiilinden gelen bu kelimenin “bakan” demek olduğu söylenmektedir¹⁷. Yani idari bir unvandır.

Buyruk Alp Sangun (Podkunin Yazıtı)
İç Buyruk (Bilge Kagan Yazıtı, Terhin Yazıtı)
Öge Buyruk (Suci Yazıtı)

¹² V.Thomsen, “Dr. M.A.Stein’s Manuscripts in Turkish Runic Script from Miran and Tunhuang”, **Journal of Royal Asiatic Studies**, London 1912, s.219.

¹³ Clauson, **a.g.e.**, s.385; Tezcan, **a.g.m.**, s.55.

¹⁴ Kaşgarlı, **DLTIII**, s.228; Clauson, **a.g.e.**, s.385.

¹⁵ Kagan Kagan’ın unvanlarındandır.

¹⁶ Yudahin, **a.g.e.**, C. I, s.137; Arat, **a.g.e.**, s.105.

¹⁷ S.Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, Ankara 1997, s.108.

14-Çabış: Askeri bir unvandır.

Çabış Sengün (Terhin Yazıtı)
Çabış Tun Tarkan (Uybat I Yazıtı)

15-Çigşi: Orta çincece “bölge yargıcı” olduğu söylenen¹⁸ bu terim idari bir unvandır.

Begzik Er Çigşi (Terhin Yazıtı)
Bilge Çigşi (Elegeş IV Yazıtı, Miran Metinleri)
İnançu Külüg Çigşi (Kemçik-Kaya Başı Yazıtı)
Kınçu Alp Bilge Çigşi (Terhin Yazıtı)
Köl Çigşi (Miran Metinleri)
Kutlug Çigşi (Çakul VII Yazıtı)
Külüg Çigşi (Elegeş IV Yazıtı)
Tudun Çigşi (Miran Metinleri)
Urungu Çigşi (Elegeş IV Yazıtı)

16-Çor: Askeri bir unvandır.

Beg Çor (Talas III Yazıtı)
Bengü Çor (Saygın Yazıtı)
Elçi Çor (Çakul II Yazıtı)
İşbara Bilge Köl İç Çor (Köl İç Çor Yazıtı)
İşbara Tamgan Çor (Ongin Yazıtı)
İl Çor (Uybat III Yazıtı, İhe-Ashete Yazıtı)
İl Çor Tigin (Köl İç Çor Yazıtı)
Kar Çor (Talas II Yazıtı)
Köl İç Çor (Hoytu-Tamır I Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı)
Kumar Çor (Talas XI Yazıtı)
Külüg Çor (Barlık III Yazıtı)
Oglan Çor (Talas IV Yazıtı)
Sarığ Çor (Miran Metinleri)
Sü Çor (Talas XIII Yazıtı)
Tadıg Çor (Köl Tigin Yazıtı)
Tarduş İnançu Çor (Köl Tigin Yazıtı)
Tarduş Köl İç Çor (Hoytu-Tamır I Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı)
Temir Çor (Turan Yazıtı)
Unagan Çor (Miran Metinleri)
Yig İnanç Çor (Hutuk-Ula Yazıtı)

¹⁸ Clauson, **a.g.e.**, s.417.

Yigen Çor (Köl İç Çor Yazıtı)

17-Elçi: İdari bir unvandır. Uybat VI, Uyük-Tarлак ve Çakul II Yazıtlarında geçmektedir. Çakul II Yazıtında Elçi Çor adına rastlamaktayız.

18-Er-başı: Askeri bir unvan olup, komutan demektir.

Er-başı Sangun (Abakan Yazıtı)

19-Erkin~İrkin: Bir idari unvan olup, genelde boy begleri taşır. Mesela batıda bulunan On-Okların beş boyunu teşkil eden Nu-shih-pilerin her bir boyunun başında bir erkin bulunurdu¹⁹. 7. yüzyılın başında Uygur boyu da bir irkin tarafından idare ediliyordu ve 628'deki irkin P'u-sa, İl Kagan'ın oğlunu mağlup ettiği için ilteber unvanını aldı²⁰. Bu da gösteriyorki, irkin unvanı ilteberden bir aşığı derecedir.

Erkin Sangun Tirek (Miran Metinleri)

Sebig Köl Erkin (Bilge Kagan Yazıtı)

Tun Yigen Erkin (Çoyrens Yazıtı)

Ulug Erkin (Köl Tigin Yazıtı)

Uzal Öng Erkin (Terhin Yazıtı)

20-Inal: İdari bir unvandır. Kaşgarlı'ya göre, “genelde anası hatun soyundan olan kişilere” verilmektedir. Etimolojik manasının esası “güvenilir, itimada layık”²¹ demektir.

Inal Ağuş (Talas XIII Yazıtı)

Inal Kadaş (Kara-Bulun I Yazıtı)

Inal Kutlug (Sevrey Yazıtı)

Inal Urungu (Miran Metinleri)

Çubuç Inal (Kejilig-Hobu Yazıtı)

Kart Tag Inal Öge (Bay-Bulun II Yazıtı)

21-Inanç: İdari bir unvandır. Aşağı-yukarı Inal ile aynı manaya gelmektedir.

Inanç Burış Tirig (Uybat VI Yazıtı)

Yig Inanç Çor (Hutuk-Ula Yazıtı).

¹⁹ S.Gömeç, “Türklerde İdari Yapının Hususiyetleri”, **Gök**, 2/13, Ankara 1996, s.11.

²⁰ S.Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Ankara 1997, s.15.

²¹ Kaşgarlı, **DLTI**, s.122; Clauson, **a.g.e.**, s.184.

22-Inançu: İdari bir unvandır.

Inançu Alp (Altın-Köl II Yazıtı)
Inançu Apa Yargan Tarkan²² (Köl Tigin Yazıtı)
Inançu Bilge (A-Çor Yazıtı)
Inançu Külüg Çigşi (Kemçik-Kaya Başı Yazıtı)
Beş Yüzbaşı Ulug Öz Inançu (Terhin Yazıtı)
El Inançu (Ozneçen I Yazıtı)
İni Öz Inançu (Terhin Yazıtı)
Kara Inançu (El-başı Yazıtı)

23-Işbara: Askeri bir unvandır. İran menşeli olduğu söylenen bu kelimenin Clauson, Toharca ve Sanskritçede “beg, prens” manasında olduğunu söylemektedir²³.

Işbara Bilge Köl İç Çor (Köl İç Çor Yazıtı)
Işbara Tamgan Çor (Ongin Yazıtı)
Işbara Tamgan Tarkan (Ongin Yazıtı)
Işbara Tarkan (Ongin Yazıtı)
Işbara Yamtar (Köl Tigin)
Beşbin Erbaşı Işbara Sengün (Terhin Yazıtı)

24-İçreki: Saray içerisinde görev yapan memurların unvanıdır²⁴.

İçreki Bedizçig (Bilge Kagan Yazıtı)
Tör Apa İçreki (Begre Yazıtı)

25-İlteber: İdari bir unvan olup, ilteriş ile aşağı-yukarı aynı manaya gelir.

Karluk İlteber (Köl İç Çor Yazıtı)
Toygun İlteber (Köl Tigin Yazıtı)
Uygur İlteber (Bilge Kagan Yazıtı)

26-İlteriş: “ili derleyip, toplayan” anlamındaki idari bir unvandır. İlteriş Kagan’ın unvanı vesilesiyle Köl Tigin, Bilge Kagan, Tunyukuk, Köl İç Çor, Ongin ve Çoyrens Yazıtlarında görmekteyiz.

²² Köl Tigin’in unvanı.

²³ S.G.Clauson-E.Tryjarski, “The Inscription at Ikhe Khushotu”, **Rocznik Orientalistyczny**, 34/1, Warszawa 1971, s.13.

²⁴ Clauson, **a.g.e.**, s.31.

27-İni İl Kagan: Sonradan ihdas edilmiş bir idari unvandır. Bilindiği gibi Kapgan Kagan da küçük oğlu Fu-chü'yü İni İl Kagan ilan ederek, kendinden sonra yeğeni Bilge'nin tahta geçmesini engellemeyi planlamış, fakat o öldükten sonra Köl Tigin ve Bilge, İni İl Kagan'ı ortadan kaldırarak (716) onun bu düşüncesinin gerçekleşmesini önlemişlerdi.

İni İl Kagan'ın adı Tunyukuk Yazıtında geçer.

29-Kagan: İdari bir unvandır. Devlet idaresinde söz sahibi olan en yüksek rütbedeki kişiye denir²⁵.

Baz Kagan (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı, Hangita-Hat Yazıtı)
Bilge Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı, Ongin Yazıtı)
Bumın Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı, Bugut Yazıtı)
İl Etmiş Bilge Kagan²⁶ (Şine-Usu Yazıtı, Terhin Yazıtı)
İlteriş Kagan (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı, Tunyukuk Yazıtı, Köl İç
Çor Yazıtı, Ongin Yazıtı, Çoyren Yazıtı)
İstemi Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı)
Kapgan Kagan (Tunyukuk Yazıtı, Ongin Yazıtı)
Tabgaç Kagan (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)
Tengride Bolmuş İl Etmiş Bilge Kagan (Terhin Yazıtı)
Türk Kagan (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı)
Türk Böğü Kagan (Tunyukuk Yazıtı)
Uygur Kagan (Tez II Yazıtı)

30-Kara: İdari ve siyasi bir unvandır. Büyüklüğü, eskiliği, yönü ifade eder.

Kara Han (Uybat I Yazıtı, Tuba III Yazıtı)
Kara Inançu (El-başı Yazıtı)
Kara Türgiş Bodun (Köl Tigin Yazıtı)

31-Katun: Hükümdarların eşlerine verilen idari bir unvandır²⁷.

İl Bilge Katun (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı, Terhin Yazıtı)
Ogramış Katun (Talas V Yazıtı)
Umay Katun (Ugra Yazıtı)

²⁵ Kagan için bakınız, S.Gömeç, "Kagan ve Katun", **DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi**, 18/29, Ankara 1997, s.81-90.

²⁶ Uygur kaganı Moyun-Çor'un unvanıdır.

²⁷ Gömeç, **a.g.m.**, s.81-90.

32-Köl İç Çor askeri ve idari bir unvandır. S.G.Clauson 8. yüzyılda batıda Tarduş beglerinin reisi Köl İç Çor ve doğuda Tölös beglerinin başı Apa Tarkan'dır²⁸ derken; B.Ögel, Büyük Hun Devletinde olduğu gibi, Kök Türk ve Uygurlarda da ordu "boy düzeni" üzerine teşkilatlandırılmıştı. Ordu komutanları olan şadların üstünde de Köl İç Çor ve Apa Tarkan gibi tecrübeli ve büyük komutanlar bulunuyordu ve bunlar da yine hükümdar çocukları idiler²⁹, demektedir.

Işbara Bilge Köl İç Çor (Köl İç Çor Yazıtı)
Köl İç Çor (Bilge Kagan Yazıtı, Köl İç Çor Yazıtı)
Tarduş Köl İç Çor (Köl İç Çor Yazıtı, Hoytu-Tamır V Yazıtı)

33-Köni: Doğruluk, dürüstlük³⁰ manasına gelen idari bir unvandır.

Köni Tirig (Barlık II Yazıtı)

34-Kutlug: Hem askeri, hem de idari bir unvandır. Kut sahibi olmak siyasi hakimiyetin gereklerindedir³¹.

Bilge Kutlug Tarkan Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Tarkan Kutlug (Terhin Yazıtı)
Boyla Kutlug Yargan (Suci Yazıtı)
Kutlug Alp (Hoytu-Tamır II Yazıtı)
Kutlug Baga Tarkan (Suci Yazıtı)
Kutlug Bilge Sengün (Terhin Yazıtı)
Kutlug Çiğşi (Terhin Yazıtı, Çakul VII Yazıtı)

35-Küç: Siyasi hakimiyetin sembollerinden³² olan "küç" idari bir unvandır.

Küç Bars (Çakul II Yazıtı)
Küç Bars Külüg (Çakul V Yazıtı)
Küç Bilge (Talas X Yazıtı)
Küç Kara (Miran Metinleri)
Küç Kıyagan İçreki (Ottuktaş I Yazıtı)
Küç Köl Tutuk (Ozneçen Yazıtı)

²⁸ Clauson-Tryjarski, **a.g.m.**, s.23-24.

²⁹ B.Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 3. baskı, İstanbul 1988, s.646.

³⁰ Kaşgarlı, C. III, s.151, 237; E.K.Pekarskiy, **Yakut Dili Sözlüğü**, C. I, İstanbul 1954, s.538.

³¹ Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, s.99-100.

³² S.Gömeç, "Eski Türklerde Siyasi Hakimiyet", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 100, İstanbul 1996, s.115.

36-Külüg: Ünlü, şanlı manasına gelen askeri ve idari bir unvandır.

Külüg Apa (Çakul VIII Yazıtı)
Külüg Çigşi (Elegeş IV Yazıtı)
Külüg Çor (Barlık III Yazıtı)
Külüg Otok (Suglug-Adır Yazıtı)
Külüg Sangun (Miran Metinleri)
Külüg Togan (Kızıl-Çıra II Yazıtı)
Külüg Tutuk (Barlık II Yazıtı)
Külüg Urungu (Miran Metinleri)
Külüg Yigen (Kerbis Bar Yazıtı)
Beşyüzbaşı Külüg Ongı (Terhin Yazıtı)
Binbaşı Tarduş Külüg Eren (Terhin Yazıtı)
Binbaşı Tölös Külüg Eren (Terhin Yazıtı)

37-Öge: İdari bir unvan olup; aksakal, müşavir, başvekil manalarına gelir³³.

Öge Buyruk (Suci Yazıtı)
Öge Tirig (Elegeş III Yazıtı)
İl Ögesi Inançu Bilge (A-Çor Yazıtı)
Kart Tag Inal Öge (Bay-Bulun II Yazıtı)
Kümüül Öge (Kejilig-Hobu Yazıtı, Kızıl-Çıra II Yazıtı)
Tay Öge (Miran Metinleri)

38-Sabçı: Savcı ve elçi manalarına gelip, idari bir unvandır³⁴.

Sarıg Atlıg Sabçı (Irk Bitig)

39-Sangun-Sengün: General, komutan manasına gelen askeri bir unvan.

Sangun Esentun (Elegeş III Yazıtı)
Sangun Tutuk (Demir-Sug Yazıtı)
Sengün Bars (Irk Bitig)
Altun Tay Sangun (Çigşi Bagatur Yazıtı)
Az Aşpa Tay Sengün (Terhin Yazıtı)
Bars Kan Sangun (Miran Metinleri)
Bayça Sangun (Barlık III Yazıtı)

³³ Kaşgarlı, **DLTI**, s.11; **İbni-Mühenna Lûgati**, Haz. A.Battal, 2. baskı, Ankara 1988, s.54.

³⁴ Kaşgarlı, **DLTIII**, s.154; Abû Hayyan, **Kitâb al-idrâk li-Lisân al-Atrâk**, Haz. N.Yüce, Ankara 1988, s.88; Şeyh Süleyman Efendi, **a.g.e.**, s.168.

Beşbing Erbaşı Işbara Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Kutlug Tarkan Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Sengün (Terhin Yazıtı, Kemçik-Kaya Başı Yazıtı)
Bilge Tay Sengün Tutuk (Terhin Yazıtı)
Buyruk Alp Sangun (Podkunin Yazıtı)
Çabış Sengün (Terhin Yazıtı)
Çaça Sengün (Bilge Kagan Yazıtı, Köl Tigin Yazıtı)
Çocuk Böri Sengün (Aldı-Bel I Yazıtı)
Edçü Sangun Tirek (Miran Metinleri)
Enik Sangun (Köl Tigin Yazıtı)
Erbaşı Sangun (Abakan Yazıtı)
İsig Sangun (Irk Bitig)
Ku Sengün (Tunyukuk Yazıtı)
Tarkan Sangun (Uybat III Yazıtı)
Udar Sengün (Köl Tigin Yazıtı)
Urungu Sangun (Miran Metinleri)

40-Sü Başı: Ordu komutanı manasına gelen askeri bir unvandır³⁵. Şine-Usu ve Tunyukuk Yazıtlarında geçer.

41-Şad: İdari bir unvandır. Yabgu'dan sonra gelir³⁶.

Tarduş Şad (Tunyukuk Yazıtı)
Tölös Şad (Tölös Şad'ın Balbalı)

42-Şadapıt: Sanırız “şad” unvanının çoğuludur.

Şadapıt Begler (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)

43-Tamgaçı: Vergi memuru, nişancı anlamına gelen idari bir unvandır³⁷.

Makaraç Tamgaçı (Köl Tigin Yazıtı)
Oguz Bilge Tamgaçı (Köl Tigin Yazıtı)
Işbara Tamgan Çor (Ongin Yazıtı)
Işbara Tamgan Tarkan (Ongin Yazıtı)

³⁵ Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, s.122-123.

³⁶ B.Ögel, “Über die Alttürkische Schad (Sü-Baschi) Würde”, **Central Asiatic Journal**, 8/1, Wiesbaden 1963, s.27-42; A.Bombaci, “On the Ancient Turkish Title Şad”, **Gururjamanjarika. Studi in Onore di Giuseppe Tucci**, Napoli 1974, s.167-193; Gömeç, **a.g.e.**, s.115-116.

³⁷ A.v.Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, Çev. M.Akalin, Ankara 1988, s.296; Donuk, **a.g.e.**, s.84.

44-Tarkan: Hem askeri, hem de idari bir unvandır³⁸.

Altun Tamgan Tarkan (Ihe-ashete Yazıtı)
Apa Tarkan (Tunyukuk Yazıtı)
Bıla Baga Tarkan (Terhin Yazıtı)
Bilge Kutlug Tarkan Sengün (Terhin Yazıtı)
Bilge Tarkan Kutlug (Terhin Yazıtı)
Bögü Tarkan (Elegeş III Yazıtı)
Çabış Tun Tarkan (Uybat I Yazıtı)
Inançu Apa Yargan Tarkan (Köl Tigin Yazıtı)
Inançu Baga Tarkan (Terhin Yazıtı)
Işbara Tamgan Tarkan (Ongin Yazıtı)
Işbara Tarkan (Ongin Yazıtı)
Kutlug Baga Tarkan (Suci Yazıtı)
Ogul Tarkan (Köl Tigin Yazıtı)
Ongı Tarkan Süy (Terhin Yazıtı)
Tarkan Sangun (Uybat III Yazıtı)

45-Taygun-Toygun: İdari bir unvandır³⁹. Meclis üyelerinin adlarında yer alır.

Toygun İlteber (Köl Tigin Yazıtı)
Tokuzyüz Erbaşı Toykun Ulug Tarkan (Terhin Yazıtı)

46-Tengriken: Dini vazifeleri de olan devlet adamlarının unvanlarından⁴⁰.

Baga Tengriken (Ongin Yazıtı)

47-Tigin: Kagan çocuklarına verilen idari unvandır.

İl Çor Tigin (Köl İç Çor Yazıtı)
Köl Tigin (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)
Ozmış Tigin (Şine-Usu Yazıtı, Terhin Yazıtı)
Tonga Tigin (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)
Yollug Tigin (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)

³⁸ A.v.Le Coq, **Türkçe Mani Elyazıları (Manichaika)**, C. I, Çev. F.Köseraif, İstanbul 1936, s.42; Gabain, **a.g.e.**, s.297.

³⁹ Clauson, **a.g.e.**, s.568.

⁴⁰ Kaşgarlı, **DLTIII**, s.117.

48-Tirig: Devleti ayakta tutan, direk olan anlamındaki idari bir unvandır.

Arslan Külüg Tirig (Kızıl-çıra II Yazıtı)
Inanç Burış Tirig (Uybat VI Yazıtı)
Öge Tirig (Elegeş III Yazıtı)
Yukin Tirig (Ottuktaş II Yazıtı)
Köni Tirig (Barlık II Yazıtı)
Tölös Tirig (Tuva III Yazıtı)
Tun İzig Tirig Beg (Uybat VI Yazıtı)

49-Tokuzyüz Erbaşı: Askeri bir unvandır.

Tokuzyüz Erbaşı Toykun Ulug Tarkan (Terhin Yazıtı)

50-Tör: Beg, aksakal, devlet memuru manasındaki idari bir unvandır⁴¹.

Tör Apa İçreki (Begre Yazıtı)

51-Tudun: Maliye ve vergi işleriyle meşgul olan memurlara verilen idari unvandır⁴².

Tudun Yamtar (Bilge Kagan Yazıtı)
Tekiş Köl Tudun (İhe-ashete Yazıtı)
Urungu Tudun Çigşi (Miran Metinleri)

52-Turgak Başı: Kapıcı, nöbetçi demek olup, idari bir unvandır⁴³.

Turgak Başı Kagas Ataçuk (Terhin Yazıtı)

53-Tutuk: Askeri vali manasına gelir.

Tutuk Başı (Şine-Usu Yazıtı)
Tutuk Beg (Kemçik-Kaya Başı Yazıtı)
Alp Urungu Tutuk (Çakul IV Yazıtı)
Atçı Alp Tutuk (Abakan Yazıtı)
Az Tutuk (Köl Tigin Yazıtı)
Bilge Tay Sengün Tutuk (Terhin Yazıtı)
Çigil Tutuk (Şine-Usu Yazıtı)

⁴¹ Yudahin, C. II, s.756.

⁴² Gömeç, **a.g.e.**, s.111.

⁴³ G.Doerfer, **Türkische und Mongolische Element im Neupersischen**, Vol. 2, Wiesbaden 1975, s.477; Arat, **a.g.e.**, s.469.

El Togan Tutuk (Uyuk-Tarlak Yazıtı)
Külüg Tutuk (Barlık II Yazıtı)
Künç Tutuk (Tuba I Yazıtı)
Ong Tutuk (Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kagan Yazıtı)
Ögüne Tutuk (Tele Yazıtı)
Öz Apa Tutuk (Çigşi Bagatur Yazıtı)
Yabaş Tutuk (Çigşi Bagatur Yazıtı)

54-Urungu: Savaşçı demektir ve askeri unvandır.

Urungu Çigşi (Elegeş IV Yazıtı)
Urungu Külüg (Elegeş I Yazıtı)
Urungu Sangun (Miran Metinleri)
Urungu Tudun Çigşi (Miran Metinleri)
Bars Urungu (Miran Metinleri)
Inal Urungu (Miran Metinleri)
Kedim Urungu (Miran Metinleri)
Kıyagan Urungu (Miran Metinleri)
Kul Apa Urungu (Miran Metinleri)
Kürebir Urungu Sangun (Miran Metinleri)
Yollug Urungu (Miran Metinleri)
Yüzbaşı Ulug Urungu (Terhin Yazıtı)

55-Yabgu: İdari bir unvandır. Kagan'dan sonra devletin en yetkili kişisidir ve veliahd yerine kullanılmıştır⁴⁴.

Ulug Bilge Yabgu (Terhin Yazıtı)

56-Yargan: Yargıç manasına gelen idari bir unvandır⁴⁵.

Boyla Kutlug Yargan (Suci Yazıtı)
Inançu Apa Yargan Tarkan (Köl Tigin Yazıtı)

57-Yelme Eri: İstihbaratçı, suvari manasındaki askeri bir unvan⁴⁶ olup, Şine-Usu ve Tunyukuk yazıtlarında geçer.

58-Yüzbaşı: Askeri bir unvandır.

Yüzbaşı Ulug Urungu (Terhin Yazıtı)

⁴⁴ Gömeç, "Kagan ve Katun", s.89-90.

⁴⁵ Şeyh Süleyman Efendi, **a.g.e.**, s.101; Doerfer, Vol. 4, s.64.

⁴⁶ Clauson, **a.g.e.**, s.929.

“Kök Türkçe Yazılı Belgelerde Yer Alan Unvanlar”, **Erdem**, 12/36, Ankara 2002